

Haraldur L. Haraldsson hagfræðingur:

Er landið að rísa?

Ljóst er að staðan í íslensku efnahagslífi er nokkuð önnur í dag en upphaflegar áætlanir AGS gerðu ráð fyrir þegar þeir komu hér komu hér að málum í lok árs 2008. Þannig eru erlendar skuldir þjóðarbúsins nærri tvöfalt meiri í árslok 2010 en upphaflega var áætlað, skuldir hins opinbera eru meiri, atvinnuleysi er meira, verðbólga á árinu 2010 var meiri og svo virðist sem samdrátturinn í efnahagslífinu ætli að verða dýpri og vara lengur.

Við verðum að breyta um stefnu og vinna að raunhæfum langtíamarkmiðum. Skattstefnu ríkisins þarf að marka til lengri tíma, taka heildstætt á skuldavanda þjóðarinnar og vinna markvist gegn atvinnuleysinu þannig að hagvöxtur aukist og landið rísi að nýju.

Í ársbyrjun og fram eftir árinu 2009 skrifaði greinarhöfundur nokkrar greinar, þar sem m.a. var bent á að erlendar skuldir þjóðarbúsins væru því öfviða, hvað þá að hægt væri að bæta við þær. Bent var á nauðsyn þess að skuldirnar yrðu stilltar af og að miðað væri við greiðslugetu þjóðarbúsins. Með því móti yrði komist hjá því að gengi krónunnar félli vegna eftirspurnar eftir gjaldeyri til að greiða afborganir og vexti af erlendum skuldum, sem væru langtum meiri en afgangur af viðskiptum við útlönd gegn staðið undir. Til frekari áherslu var einnig m.a. skrifað bréf til peningamálastefnufundar Seðlabankans.

Í þessum greinum var einnig lagt til að skuldir heimila og fyrirtækja í erlendri mynt yrðu leiðréttar, þannig að þeim yrði breytt í íslenskar krónur og miðað við gengið sem var þegar viðkomandi lán var tekið. Lánin yrðu síðan reiknuð eins og um verðtryggt lán væri að ræða. Þá yrði verðtryggingin leiðrétt með tilliti til áhrifa af stöðutöku gegn krónunni, sem leiddi til gengisfellingar og hækkunar á innfluttum vörum, svo og áhrifa af aðgerðum stjórnvalda eftir hrun á verðlag og að vísitölukarfan yrði endurmetin. Þannig yrðu t.d. verðlagshækkningar vegna aðgerða stjórnvalda ekki teknar með í vísitölútreikninginn. Greinarhöfundur skrifaði greinar á þessum tíma fyrir hönd Hagsmunasamtaka heimilanna þar sem þessar tillögur komu meðal annars fram.

Með þessum aðgerðum sætu allar skuldir arar við sama borð. Jafnframt hefðu bæði

Haraldur L. Haraldsson, hagfræðingur hefur áður vakið athygli landsmanna á skuldavanda þjóðarbúsins svo eftir hefur verið tekið. Í þessari samantekt dregur hann upp raunsanna mynd af efnahagsástandinu og setur fram tillögur um hvernig takast má á við hinn geigvænlega fjárhagsvanda, sem Íslendingar eiga við að glíma.

skuldarar og fjármagnseigendur þurft að taka á sig skellinn sem varð við bankahrunið, en ekki eins og nú er gert ráð fyrir að eingöngu skuldarar beri skaðann en sparifjäreigendur séu með allt sitt á þurru. Þar með yrði t.d. einnig dregið úr vanda lbúðalánasjóðs. Með þessum aðgerðum hefðu hjól atvinnulífsins tekið við sér strax á árinu 2009.

Ekkert af þessum tillögum og ábendingum hefur náð fram að ganga. Að vísu hafa dómár fallið í þá veru að gengistryggt lán er ölog-mæt og að skylt er að endurreikna þau miðað við það gengi sem var þegar lánin voru tekin. Svo einkennilega vill til að dómárár félust á þá kröfu fjármálafyrirtækja að ölogleg lán skyldu bera vexti Seðlabankans eins og þeir voru á hverjum tíma. Síðan hafa verið sett lög í þessa veru. Hafa ber í huga að vextir Seðlabankans eru ætlaðir sem hagstjórnartæki og miðast m.a. við það hvernig hagsveiflan er. Því er það nokkuð sérstakt að almennir vextir

hjá skuldurum, sem tóku erlend lán, eigi að reiknast skv. þessum vöxtum. Að hluta á því tímabili, sem um ræðir, voru vextir hjá Seðlabankanum um 20%. Hverjum hefði dottið í hug að taka lán á þeim tíma með svo háa vexti? Voru það ekki einmitt þessir háu vextir sem leiddu til þess að heimili og fyrirtæki tóku lán í erlendri mynt sem síðan hafa reynst ölogmæt?

Nú standa yfir margs konar málaferli milli skuldara og fjármálastofnana, sem ekki sér fyrir endann á og hvaða afleiðingar þau mál muni hafa. M.a. hafa lögfræðingar bent á að lagasetning um endurútreikning þessara lána standist ekki. Hagsmunasamtök heimilanna og Samtök lánþega hafa sent kvörtun til ESA um endurútreikninga á erlendum lánum, sem talið er að standist ekki lög og Evróputilskipanir. Þar er verðtryggingunni einnig hafnað sem kosti í nýjum lánasamningum því hún brjóti gegn grundvelli Evrópuréttar.

Hér á eftir verður fjallað um hvernig tekist hefur til frá árinu 2008. Athugaðar verða rauntölur í samanburði við upphaflega áætlun Alþjóðagjaldeyrissjóðsins (AGS) frá því í nóvember 2008. Áætlunin birtist í „IMF Country Report No: 08/362, November 2008“. Jafnframt verða í lokin lagaðar fram tillögur til úrbóta.

Erlendar skuldir þjóðarbúsins

Erlendar skuldir þjóðarbúsins hafa aukist gríðarlega á síðustu árum, ekki aðeins hjá fölluðum bönkunum heldur einnig hjá öðrum aðilum. Staðan er nú orðin slík að íslensk fyrirtæki eiga erftit með að fá lán erlendis frá, að minnsta kosti sum hver. En slíkar lántökur eru forsendur þess að hægt verði að ráðast í varanleg atvinnuskapandi verkefni.

Eins og tafia 1 sýnir hafa erlendar skuldir annarra en innlánsstofnana (banka) frá árinu 2004 aukist úr 443 milljörðum króna í 3.078 milljarða króna árið 2010, eða sem næst sjöfaldast. Hér er verið að tala um erlendar skuldir Seðlabanka Íslands, ríkis og sveitarfélaga, opinberra fyrirtækja og fyrirtækja í einkageiranum. Skuldir þessara aðila voru árið 2004 48% af vergri landsframleiðslu en í árslok 2010 200%. Það hlýtur að vera erftit fyrir þessa lögaðila að endurfjármagna sig eða taka ný lán á erlendum mörkuðum meðan staðan er þessi.

Í alþjóðlegum samanburði á milli þjóðríkja hafa erlendar skuldir, sem hlutfall af vergri landsframleiðslu, verið notaðar til samanburðar.

Frá Hagsmunasamtökum heimilanna og Samtökum lánþega

Hagsmunasamtök heimilanna og Samtök lánþega vilja með útgáfu þessarar samantektar, stuðla að opinni, málefnalegri og fordómalausri umræðu um uppbyggingu lands og þjóðar. Við þurfum sem þjóð að standa saman til að vinna okkur upp úr samdrættinum.

Hér er birt greining Haraldar L. Haraldssonar, hagfræðings, á stöðu þjóðarbúsins og út frá þeirri greiningu settar fram tillögur til úrbóta. Tillögurnar ganga út á samvinnu marga aðila og eru hugsaðar sem ein heild úrlausna til að koma landinu út úr

kreppunni. Atvinnulífið skapar störfín, en það eru heimilin sem skapa atvinnulífið með neyslu sinni og eftirspurn. Það er líka heimilin í landinu sem styðja við atvinnulífið með sparnaði sínum og fjárfestingu. Og það er fólk af þessum sömu heimilum sem leggur til starfskrafta sína í fyrirtækjum um allt land, þ.e. ef aðstæður eru þannig að fólk vilji yfir höfuð búa í landinu.

Endurreisn heimilanna er grundvöllur endurreisnar atvinnulífsins. Henni má m.a. ná í gegnum almenna leiðréttingu lána. Það er ekki og verður

aldrei forsvaranlegt að hvert og eitt heimili þurfi að sækja rétt sinn fyrir dómstólum. Aldrei mun nást sátt meðal landsmanna á meðan eignaréttur einstaklingsins er samtvinnuður takmarkalausri áhættu af lélegri hagstjórn og eða óábyrgum rekstri fyrirtækja.

Samtök lánþega og Hagsmunasamtök heimilanna vonast til að grein Haraldar og hugmyndirnar sem í henni eru geti orðið grundvöllur málefnalegra umræðna og þar með undirstaða farsælla úrlausna.

Hagsmunasamtök
Heimilanna

Samtök Lánþega

Mynd/Kristinn

Bæði skuldarar og fjármagnseigendur eiga að taka á sig skellinn sem varð við bankahrunið, en ekki eins og nú er gert ráð fyrir að eingöngu skuldarar beri skaðann en sparifjareigendur séu með allt sitt á þurru.

Tafla 2 sýnir erlendar skuldir sem hlutfall af vergrí landsframleiðslu árið 2004. Síðan áætlun AGS frá nóvember 2008 og endurskoðaða áætlun AGS frá janúar 2011. Eins og þar kemur fram hefur hlutfall erlendra skulda af vergrí landsframleiðslu nærri tvöfaldað í endurskoðaðri áætlun AGS frá upphaflegri áætlun þeirra. Í árslok 2010 áætlar AGS að erlendar skuldir þjóðarbúsins séu 278,5% af vergrí landsframleiðslu, eða um 4.300 milljarðar kr. Í upphaflegri áætlun AGS frá því í nóvember 2008 var hlutfallið áætlað 147%, eða um 2.300 milljarðar kr. Í endurskoðaðri áætlun AGS frá því í janúar 2011 eru erlendar skuldir þjóðarbúsins því áætlaðar um 2.000 milljörðum króna hærri en upphafleg áætlun þeirra gerði ráð fyrir. Þrátt fyrir þetta virðist þessi mikla hækkun á erlendum skuldum þjóðarbúsins, í áætlunum AGS, ekki hafa orðið tilefni til mikilla breyt-

inga á aðgerðaráætlun AGS og stjórnvalda. Í nýlegum fréttum um endurfjármögnun erlendra lána Reykjanesbæjar hefur komið fram að ársvextirnir verði 7%. Líklega eru þessar vaxtaþrósentur í hærri kantinum en sýnir alvöru málsins ef erlendar fjármálastofnanir ætla framvegis að bjóða innlendum aðilum þessi vaxtakjör. Ef gert er ráð fyrir því að vextir af erlendum skuldum þjóðarbúsins séu á bilinu 3 til 5% gerir það í vaxtakostnað á einu ári 129 til 215 milljarða króna miðað við áætlun AGS í árslok 2010 um skuldastöðu þjóðarbúsins. Til þess að átta sig á hver hin raunverulega greiðslugeta þjóðarbúsins er til að greiða af erlendum lánum er rétt að horfa til út- og innflutnings á vöru og þjónustu. Eins og tafla 3 sýnir dugar afgangur á jöfnuði vöru- og þjónustuviðskipta við útlönd vart fyrir vaxtagreiðslum af erlendum lánum

miðað við þessar forsöndur. Þá á eftir að greiða af lánum. Þetta er svona á miklum samdráttartíma í efnahagsmálum þjóðarinnar. Á tíma þegar innflutningur er í sögulegu lágmarki. Það er alveg ljóst, að ef hér fer að rofa til þá mun, vegna aukinnar neyslu, draga úr jákvæðum mismun á vöru- og þjónustuviðskiptum við útlönd. Einnig er ástæða til að horfa á hlutfall erlendra skulda sem hlutfall af útlutningi á vöru og þjónustu. Eins og tafla 3 sýnir er þetta hlutfall 495%. Á vef Hagstofu Íslands er ekki að finna upplýsingar yfir þjónustujöfnuð fyrir 2009, því er hér sýnt hvernig vöruskiptajöfnuðurinn hefur verið frá árinu 2003. Eins og tafla 4 sýnir er innflutningur meiri en útlutningur öll árin 2003 til 2008. Miðað við þetta er vart hægt að gera ráð fyrir því að viðskipti við útlönd verði jákvæð að þeirri stærðargráðu og var árin 2009 og 2010, ef landið fer að rísa.

Af framanrituðu má ljóst vera að erlendar skuldir þjóðarbúsins eru af miklar og það hefur ekki greiðslugetu til að standa undir þeim, hvað þá ef við þær verður bætt, hvort sem það eru ábyrgðarskuldbindingar vegna lcesave eða nýjar lántökur. Þegar þetta er skoðað má ljóst vera að það verður erfitt fyrir íslenska þjóðarbúið að taka ný erlend lán án þess að tekið verði til í skuldastöðu þjóðarbúsins eins og hún er nú. Hér er um að ræða skuldsetningu sem átti sér stað fram að hrúni. Spurt er: Hvaða erlendar fjármálastofnanir telja menn að séu tilbúnar til að veita ný lán, sem síðan verða eins sett í skuldasafninu og lán sem þjóðarbúið tók fyrir hrún? Það er mat greinarhöfundar að þær fjármálastofnanir séu vandfundnar. Til þess að þjóðarbúið geti tekið ný erlend lán verður fyrst að lækka lánastöðuna frá því sem er núna. Það er ein af forsöndunum fyrir því að takist að koma atvinnulífnum hér aftur af stað. Erlendar skuldir íslenska þjóðarbúsins eru því ofviða.

Skuldir hins opinbera

Fróðlegt er að kanna hvaða afleiðingar hrúnið hefur haft fyrir hið opinbera og þá sérstaklega fyrir ríkissjóðs, rekstrartekjur og skuldir árin 2007 til 2010. Eins og fram kemur í töflunni hafa skuldir ríkissjóðs aukist úr 572 milljörðum kr. árið 2007, þ.e. árið fyrir hrún, í 1.629 milljarða kr. í árslok 2010, eða sem nemur 106% af vergrí landsframleiðslu samanborið við 44% árið 2007. Þannig hafa skuldirnar aukist frá því að vera 126% af rekstrartekjum ríkissjóðs árið 2007 í það að vera 338% árið 2010. Á þessu tímabili hafa skuldirnar aukist um 1.057 milljarða króna. Á árunum 2008 til 2010 var halli ríkissjóðs samtals 410 milljarðar króna. Á þessum árum voru vaxtagjöld ríkissjóðs samtals 218 milljarðar króna. Vaxtaútgjöldin og yfirtaka ríkissjóðs á töpuðum kröfum vegna veðlana Seðlabanka Íslands 2008 samsvara nokkurn veginn hallarekstri ríkissjóðs þessi ár. Skuldir ríkissjóðs á þessu tímabili aukist um 647 milljarða króna umfram hallarekstur ríkissjóðs. Nauðsynlegt er að greina í hvað þessi umfram aukning skulda hefur farið, þ.e. hvað mikið hefur farið í að bjarga fjármagnseigendum og fjármálaöfnum og hvað hefur farið í að hjálpa skuldugum heimilum og fyrirtækjum.

Það er erfitt að gera sér grein fyrir því, hvernig menn ætla ríkissjóði að greiða niður þessar skuldir, hvað þá ef bætt verður við þær. Ef við gerum ráð fyrir að vextirnir séu 5% eru árleg vaxtagjöld 81 milljarðar króna, eða 17% af tekjum ríkissjóðs árið 2010. Þá á einnig eftir að fjármagna afborganir af þessum lánum. Vara verður sterklega við frekari skuldasöfnun ríkissjóðs.

Tafla 6 sýnir skuldir hins opinbera sem hlutfall af vergrí landsframleiðslu. Annars vegar áætlun AGS frá nóvember 2008 og svo rauntölur. Eins og taflan sýnir voru skuldir hins opinbera mun meiri í árslok 2010 en hin upphaflega áætlun AGS frá nóvember 2008 gerði ráð fyrir. Miðað við þessi skuldahlutföll voru skuldir hins opinbera í árslok 2010 um 240 milljörðum króna hærri en upphafleg áætlun AGS gerði ráð fyrir.

Erlandar skuldir þjóðarbúsins í milljörðum króna án skulda innlánsstofnanna

Tafla 1	2004	2008	2009	2010
Seðlabankinn	142	371.907	203.474	279.558
Ríki og sveitarfélög	212.384	532.249	639.341	491.929
Aðrir geirar	173.731	998.705	941.878	843.767
Bein fjárfesting	56.946	1.335.087	1.525.345	1.462.709
Samtals aðrir en innlánsstofnanir	443.203	3.237.948	3.310.038	3.077.963

Heimild: Seðlabanki Íslands

Erlandar skuldir sem hlutfall af vergrí landsframleiðslu

Tafla 2	2004	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hlutfall erlendra skulda af vergrí landsframleiðslu, rauntala	179%						
Áætlun AGS, nóvember 2008		670,2%	159,5%	147,0%	135,7%	118,1%	101,3%
Áætlun AGS, janúar 2011			306,9%	278,5%	267,2%	253,1%	215,0%

Heimild: Seðlabanki Íslands, Hagstofa Íslands, IMF Country Report No08/362, November 2008 og No: 11/16, January 2011

Út- og innflutningur vöru og þjónustu 2009 og 2010

Tafla 3	2009	2010	Erlandar skuldir sem hlutfall af útl. vöru og þjónustu
Útlutningur vöru og þjónustu	791.318	868.823	495%
Innflutningur vöru og þjónustu	661.767	706.294	
Jöfnuður vöru og þjónustu	129.551	162.530	

Heimild: Hagstofa Íslands

Verðmæti inn- og útlutnings á vörum 2003 til 2009

Tafla 4	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Í milljörðum kr.							
Útlutningur alls	182.580	202.373	194.355	242.740	305.096	466.860	500.855
Innflutningur alls	199.512	240.160	288.895	401.202	397.241	473.525	410.575
Vöruskiptajöfnuður	-16.932	-37.787	-94.540	-158.462	-92.145	-6.665	90.280

Heimild: Hagstofa Íslands

Tekjur/halli, rekstrartekjur og skuldir ríkissjóðs 2007 til 2010

Tafla 5	2007	2008	2009	2010
Í milljörðum króna				
Tekjuafgangur / -halli ríkissjóðs	51.389	-191.685 ¹	-123.642	-95.027
Skuldir ríkissjóðs	572.205	1.321.994	1.567.428	1.629.130
Rekstrartekjur ríkissjóðs	454.262	476.640	447.192	482.412
Hlutfall skulda af tekjum ríkissjóðs	126%	277%	351%	338%
Hlutfall skulda af vergrí landsframleiðslu	44%	90%	105%	106%

¹⁾ 192 milljarða króna yfirtaka ríkissjóðs á töpuðum kröfum vegna veðlana Seðlabanka Íslands 2008 er meðtalin.

Heimild: Hagstofa Íslands

Skuldir hins opinbera sem hlutfall af vergrí landsframleiðslu

Tafla 6	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Rauntölur	53,3%	102,0%	120,0%	120,2%			
Áætlun AGS, nóvember 2008		108,9%	108,6%	104,4%	105,7%	100,7%	92,6%

Heimild: Hagstofa Íslands og IMF Country Report No08/362, November 2008

Atvinnuleysi 2006-2010 rauntölur, 2008-2013 áætlun AGS frá því í nóv. 2008

Tafla 7	2006	2007	2008	2009	2010	2011 jan/feb	2012	2013
Rauntölur	1,3%	1,0%	1,6%	8,0%	8,1%	8,6%		
Áætlun AGS, nóvember 2008			1,4%	5,7%	6,9%	5,4%	4,0%	3,0%

Heimild: Vinnuáætlun og IMF Country Report No08/362, November 2008

Tala atvinnulausra 2006 til 2010

Tafla 8	2006	2007	2008	2009	2010	2011 febrúar
Tala atvinnulausra, meðaltalstölur	2.017	1.632	2.745	13.407	13.309	13.772

Heimild: Vinnuáætlun

Atvinnuleysi

Í skýrslu AGS frá því í nóvember 2008 var gerð áætlun um atvinnuleysi fram til ársins 2013 eins og tafla 7 sýnir.

Tafla 7 sýnir atvinnuleysi á Íslandi frá árinu 2006, rauntölur. Eins og taflan sýnir hefur atvinnuleysi farið vaxandi frá árinu 2008 og mælist það meira í janúar og febrúar 2011 en meðaltalið var fyrir árið 2010. Af því má ljóst vera að ekki hefur dregið úr atvinnuleysinu. Einnig sýnir taflan hvernig AGS áætlaði atvinnuleysi á Íslandi fram til ársins 2013 í nóvember 2008. Taflan sýnir að atvinnuleysið er orðið mun meira en AGS gerði ráð fyrir í sínum áætlunum. Þannig áætlaði AGS að atvinnuleysi yrði 6,9% árið 2010 en raunin varð 8,1%. Miðað við atvinnuleysið í janúar og febrúar 2011, þegar það var 8,6%, er ekki utlit fyrir að upphafleg áætlun AGS gangi eftir um að það dragi úr atvinnuleysi á yfirstandandi ári.

Tafla 8 sýnir tölu atvinnulausra. Til þess að gera sér betur grein fyrir fjölda þeirra sem eru atvinnulausir er rétt að skoða tölu atvinnulausra en ekki bara hlutfall þeirra sem eru atvinnulausir. Þannig voru 13.309 að meðaltali atvinnulausir árið 2010. Hins vegar gerði spá AGS ráð fyrir að fjöldi atvinnulausra yrði 6,9%, eða 11.337. Þannig voru 1.972 fleiri atvinnulausir að meðaltali á árinu 2010 en spá AGS frá því í nóvember 2008 gerði ráð fyrir. Meðaltal atvinnulausra í febrúar 2011 var 13.772.

Í reynd eru þessar tölur hærri, því bæði er um að ræða undirliggjandi dulið atvinnuleysi og einnig það að atvinnuleysistölur miðast við fjölda þeirra sem skrá sig atvinnulausa. Stór hópur fólks sem er atvinnulaus og á ekki rétt á atvinnuleysisbótum skráir sig ekki atvinnulaus. Hvatinn til að skrá sig er ekki til staðar þar sem fólk fær engar bætur hvort sem er.

Einnig hefur það áhrif til lækkunar á tölum um atvinnuleysi ef brottfluttur af landinu eru fleiri en áfluttur en þannig hefur það verið tvö sl. ár.

Samtals voru brottfluttur umfram aðflutta á árunum 2009 og 2010 6.969 manns. Ef við gerum ráð fyrir því að einn þriðji af þessu fólki hafi verið á vinnumarkaði nemur það 1,4% af þeim sem eru á vinnumarkaðinum. Þannig er ljóst að brottflutningur af landinu hefur áhrif til lækkunar á atvinnuleysistölum.

Þegar atvinnuleysi er metið er ekki hægt annað en að líta til ástandans á Suðurnesjum, þar sem atvinnuleysið er mest.

Tafla 10 sýnir atvinnuleysi á Suðurnesjum. Í janúar og febrúar á yfirstandandi ári var þetta hlutfall orðið 14,4% og hefur farið vaxandi. Í febrúar 2011 var tala atvinnulausra á Suðurnesjum 1.541. Til samanburðar er tala allra íbúa í Sveitarfélaginu Garði 1.452. Þetta

Stór hópur fólks sem er atvinnulaus og á ekki rétt á atvinnuleysisbótum skráir sig ekki atvinnulausa. Hvatinn til að skrá sig er ekki til staðar þar sem fólk fær engar bætur hvort sem er.

segir nokkuð til um það hvernig ástandið er í þessum landshluta.

Á sama tíma og atvinnuleysi hefur vaxið í landinu hafa fjármálastofnanir verið að endurreikna lán fólks og í sumum tilfella hafa farið fram uppboð á heimilum fólks vegna skulda á sama tíma og fólk hefur verið að missa vinnuna.

Hagvöxtur

Ekki kemur á óvart, eftir að búið er að skoða atvinnuleysistölur og í ljós kemur, að atvinnuleysi er mun meira en upphaflegar áætlanir AGS gerðu ráð fyrir, að það sama virðist vera að gerast varðandi vöxt þjóðarframleiðslunnar (hagvöxt).

Mynd 1 sýnir upphaflega áætlun AGS, í nóvember 2008, um verga landsframleiðslu, sem eru bláu súlurnar. Rauðu súlurnar sýna rauntölur frá Hagstofu Íslands fyrir árin 2006 til 2010 og svo áætlun Hagstofunnar fyrir árin 2011 til 2013.

Eins og mynd 1 ber með sér var samdrátturinn á árinu 2009 minni en spá AGS gerði ráð fyrir. Þannig dróst verg landsframleiðsla saman um 6,9% á árinu 2009 en AGS hafði spáð því að samdrátturinn yrði 9,6%. Þessu ber að fagna. Hins vegar verður ekki það sama sagt um árið 2010. Þá dróst verg landsframleiðsla saman um 3,5% en spá AGS gerði ráð fyrir að samdrátturinn yrði einungis 0,3%. Síðan eins og mynd 1 sýnir spáir Hagstofa Íslands mun minni aukningu hagvaxtar árin 2011 til 2013 heldur en AGS spáði. Munar þar nokkru.

Samkvæmt þessu virðist sem upphafleg spá AGS gangi ekki eftir. Miðað við atvinnuleysistölurnar hér að framan og þróun vergrar landsframleiðslu virðist sem kreppan muni verða dýpri og vara lengur en AGS gerði upphaflega ráð fyrir.

Miðað við tölurnar um atvinnuleysi hér að framan í janúar og febrúar 2011 er ekki að merkja að hagvöxtur sé tekin að aukast að nýju. Þannig er erfitt að sjá að spá Hagstofunnar og því síður spá AGS náli fram að ganga á árinu 2011 ef ekkert verður að gert.

Brottfluttur umfram aðflutta 2009 og 2010

Tafla 9	2009	2010	Samtals
Brottfluttur umfram aðflutta	4.835	2.134	6.969
1/3 af tölunni samtals			2.323
Hlutfall			1,4%

Heimild: Hagstofa Íslands

Atvinnuleysi á Suðurnesjum

Tafla 10	2006	2007	2008	2009	2010	2011 jan/feb
Atvinnuleysi á Suðurnesjum	2,1%	2,5%	3,7%	12,8%	13,1%	14,4%

Heimild: Vinnuáætlun

Breytingar á vísitölu neysluverðs frá árinu 2007 til 2010 og upphafleg áætlun AGS um verðbólgu

Tafla 11	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Rauntölur	5,0%	12,4%	12,0%	5,4%			
Áætlun AGS, nóvember 2008		12,7%	14,3%	2,7%	2,0%	2,0%	2,0%

Heimild: Hagstofan og IMF Country Report No08/362, November 2008

Verðbólgan – Orsakir og afleiðingar

Vísitala neysluverðs hefur verið notuð sem mælikvarði á verðtryggingu lána. Hver hefur þróunin verið eftir hrun og hvernig kemur upphafleg áætlun AGS út í þeim samanburði?

Tafla 11 sýnir breytingar á vísitölu neysluverðs á milli ára frá árinu 2007 til ársins 2010. Jafnframt sýnir taflan upphaflega áætlun AGS fyrir árin 2008 til 2013. Áætlun AGS fyrir árið 2008 er nokkurn veginn í samræmi við það sem varð. Hins vegar reyndist verðbólgan aðeins minni á árinu 2009, en áætlun AGS gerði ráð fyrir. Áftur á móti varð verðbólgan tvöfalt meiri á árinu 2010.

Hvað skýrir svo mikla verðbólgu? Á árinu 2009 varð hún 12% og verðbólgan 2010 varð 5,4%. Á sama tíma dróst hagvöxtur saman um 6,9% og 3,5% hvort ár, sbr. hér að framan. Af því má ljóst vera að umfram eftirspurn olli ekki þessari verðbólgu. Hins vegar er skýringanna m.a. að leita í verðlagshækkunum vegna veikingar krónunnar og vegna skatta- og gjaldskrárhækkana hins opinbera, sem hvort tveggja er afleiðing af hruninu, og því að fjármálastofnanir tóku stöðu gegn krónunni fyrir hrun.

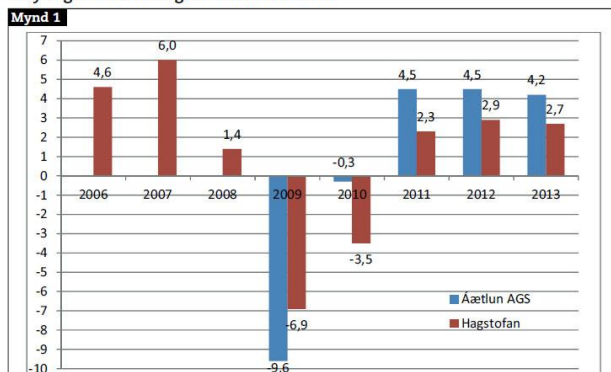
Hvað réttlætir það að vegna veikingar krónunnar og vegna skatta- og gjaldskrárhækkana hins opinbera hækkuðu verðtryggð lán landsmanna um 12% á árinu 2009 og síðan 5,4% á árinu 2010. Sama spurning á við, þegar lítið er til þess að á árunum þar á undan hækaði verlag m.a. vegna þess að fjármálastofnanir, sem síðan urðu gjaldþrota, voru að taka stöðu gegn krónunni.

Ný atvinnuskapandi verkefni og einkaframkvæmd

Við stöndum nú á krossgötum, því er mikilvægt að vandað sé svo til verka að vel takist til. Verði það ekki gert getur það haft skelfilegar afleiðingar fyrir fjölda Íslendinga. Nú þegar líða margar fjölskyldur mikið vegna hruns efnahagskerfisins. Það er nokkuð ljóst, að ekki verður hægt að ráðast í nýjar framkvæmdir og fjárfestingar nema með lántökum, því er mikilvægt að farið verði í framkvæmdir sem skapa verðmæti og ný störf til framtíðar. Þannig verður að tryggja að þær framkvæmdir, sem ráðist verður í, skili framlegð sem standi undir greiðslubyrði lána, sem tekin eru vegna þeirra, og skapi enn frekari verðmæti, hagvöxt og ný störf. Hins vegar ef vinna á gegn atvinnuleysi í dag með vegaframkvæmdum, snjófóðavörum, byggingu nýs sjúkrahúss o.s.frv. stendur eftir skuldgrni ríkissjóðs, sem greiða þarf niður nýjar skuldir með frekari skattlagningu og gjaldtöku. Við slíkar framkvæmdir verða ekki til ný varanleg störf, ekki nýjar tekjur, o.s.frv. Til framtíðar lítið eykur þetta aðeins vandann.

Ástæða er til að staldra við, þegar sú umræða er vakin upp, að nú eigi að leysa atvinnuleysi að hluta til með framkvæmdum í svo kallaðri „einkaframkvæmd“, þannig að skuldetningin komi ekki á ríkissjóð. Framkvæmdirnar sem um ræðir munu ekki skapa nýjar beinar tekjur né ný störf til framtíðar lítið heldur þarf að fjármagna þær fyrst um sinn með lántökum og greiða síðan

Breytingar á vexti vergrar landframleiðslu

Heimild: Hagstofa Íslands og IMF Country Report No08/362, November 2008

lánin með nýjum sköttum og/eða gjöldum eða frekari niðurskurði.

Spyrja má hvað er einkafrankvæmd og hvernig hefur tiltekist? Hér á Íslandi hefur verið farið nokkuð frjállega með það hvað felst í orðinu einkafrankvæmd. Sumstaðar í Evrópu eru sérstakar deildir í háskólum sem hafa einkafrankvæmd sem sérgrein. Til dæmis má nefna Háskólann í Karlsruhe í Þýskalandi. Á þessu sviði vinna sérfræðingar eftir margra ára háskólanám. Hér á landi hafa menn ráðið í verkefni undir merkjum einkafrankvæmdar án nokkurrar þekkingar. Hægt er að sýna fram á að einkafrankvæmd á Íslandi hefur mistekist. Félög sem hafa verið í einkafrankvæmd eru gjaldþrota. Sem dæmi um slíkar framkvæmdir má nefna tónlistar- og ráðstefnuhúsið Hörpu, Háskólinn í Reykjavík, sundlaug og íþróttahús á Alftanesi o.s.frv. Hægt er að sýna fram á að sum sveitarfélög, sem tóku þátt í einkafrankvæmd, höfðu engar rekstrarlegar forsendur til þess að ráðast í slíka framkvæmd. Í því sambandi hafa átt sér stað gríðarleg mistök. Nú er talað um að fara með stærstu húsbýggingarfrankvæmd í Íslandssögunni í einkafrankvæmd á sama tíma og ríkisjóður á í sögulegum fjárhagserfðuleikum.

Staðið hefur yfir undirbúningur að því að byggja nýtt sjúkrahús undir merkjum svokallaðrar einkafrankvæmdar. Umræðan hefur m.a. verið sú að þetta sé gert af því að ríkisjóður megi ekki taka á sig frekari skuldir.

Hins er ekki getið, að þegar upp er staðið þá á ríkissjóður að borga allt.

Kostir einkafrankvæmdar eins og hún best gerist er í fyrsta lagi að það fari fram raunhæf samkeppni um alla þætti framkvæmdarinnar, þ.e. um hönnun, byggingu, rekstur, fjármögnun o.s.frv. Frumskilyrði fyrir því að þetta takist vel er að þátttakendur í samkeppninni hafi faglega þekkingu og getu og séu fjárhagslega sterkir, þannig að þeir geti staðið undir áföllum sem getu komið upp. Fram til þessa hefur ekkert af þessu gengið eftir hvað varðar sjúkrahúsbygginguna. T.d. hefur farið fram samkeppni um hönnun sem greinarhöfundur telur fyrstu mistökin, en þau felast í því að slíta hönnunina frá framkvæmdar og fjármögnunar aðilanum. Rætt hefur verið um að lífeyrissjóðirnir komi að verkefninu, sem ég tel mikil mistök ef af yrði. Eru forsvarsmenn lífeyrissjóða sérfræðingar í einkafrankvæmd, eða í byggingu sjúkrahúss? Hver á að taka á sig kostnaðinn ef hann fer fram úr því, sem samið verður við ríkissjóð um? Eru eigendur lífeyrissjóðanna tilbúnir að samþykkja það, að lífeyrissjóðirnir taki á sig slíkan kostnað og væntanlega skert framlög í framtíðinni? Gott dæmi um einkafrankvæmd, sem fór algerlega úr böndunum, er tónlistar og ráðstefnuhúsið Harpa. Upphafleg áætlun hljóðaði upp á 10 milljarða kr., næsta áætlun hljóðaði uppá 12,5 milljarða króna. Nú er talið að endanlegur kostnaður verði 27,5 milljarða króna. Telja menn að þetta sé raunhæf einkafram-

kvæmd? Fróðlegt væri að vita hvað Háskólinn í Reykjavík fór mikið fram úr áætlun og hver hefur borið þann kostnað.

Við vinnum okkur ekki út úr kreppunni með opinberum frankvæmdum í einkafrankvæmd, byggingum og vegafrankvæmdum sem skapa ekki ný störf og hagvöxt í framtíðinni.

Niðurstaða og tillögur

Af framanrituðu má ljóst vera að staðan í íslensku efnahagslífi er nokkuð önnur í dag en upphaflegar áætlanir AGS gerðu ráð fyrir þegar þeir komu hér að málum í lok árs 2008. Þannig eru erlendar skuldir þjóðarbúsins nærri tvöfalt meiri í árslok 2010 en upphaflega var áætlað, skuldir hins opinbera eru meiri, atvinnuleysi er meira, verðbólga á árinu 2010 var meiri og svo virðist sem samdrátturinn í efnahagslífinu ætli að verða dýpri og vara lengur. Rétt er að fram komi að reglulega hafa áætlanir AGS verið endurskoðaðar. Þrátt fyrir það virðist megin stefnan í aðgerðaáætlun AGS og stjórnvalda vera sú sama og var lagt af stað með í árslok 2008.

Lækkun erlendra skulda

Með hlidsjón af því sem hér hefur verið sagt er lagt til að megin verkefni stjórnvalda verði að leita leiða til að lækka erlendar skuldir þjóðarbúsins og þar með greiðslubyrði vegna þeirra.

Að öðrum kosti er vandséð að hagvöxtur geti tekið við sér að nýju. Góð gjaldeyrisstaða Seðlabankans nú um stundir verði nýtt í þessu skyni. Gjaldveirsluforðinn verði nýttur þannig að m.a. verði samið um niðurfellingu lána gegn greiðslu að hluta, lengingu lána, lækkun vaxta og greiðslufresti. Í þessum viðræðum verði miðað við það að greiðslubyrði af erlendum skuldum þjóðarbúsins setji ekki þrýsting á íslensku krónuna. Eða með öðrum orðum, greiðslubyrðin taki mið af greiðslugetu þjóðarbúsins miðað við eðlilegt áferði og að hægt verði að taka ný lán til að skapa frekari hagvöxt í framtíðinni. Skuldastaðan verði slík að erlendir fjármagnseigendur og stofnanir vilji veita ný lán til fjárfestinga í arðbærum verkefnum. Með þessum samningum verði séð til þess að gjaldeyrishöftum verði aflétt.

Leiðrétting lána heimilanna

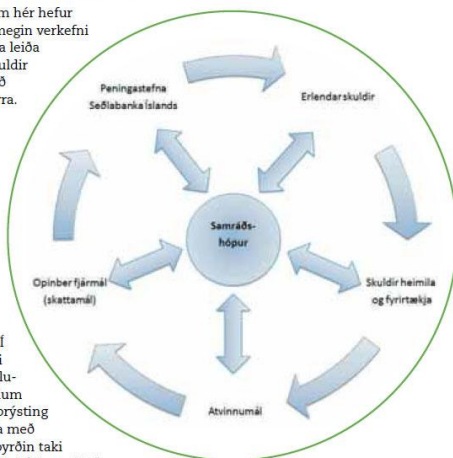
Enn fremur er tekið undir tillögur Hagsmunasamtaka heimilanna um leiðréttingu á gengis- og verðtrygðum lánum. Þannig að gengistrygð lán verði endurreiknuð miðað við lántökudag og beri upphaflega samningsvexti eða að farið verði með þau lán eins og verðtrygð lán með þaki á verðbótáættunum. Jafnframt verði gerðar leiðréttingar á verðtryggingunni og sett verði þak á verðbætur

Hópar sérfræðinga vinni að að heildstæðum efnahagstillögum sem dugi til að vinna Ísland út úr þeim vanda sem þjóðin stendur frammi fyrir.

verðtryggðra lána. Þannig að leiðréttingin komi bæði við fjármagnseigendur og skuldara. Í náinni framtíð yrðu síðan að koma til fleiri raunhæfir valkostir í húsnæðislánakerfi í anda þess sem gerist í nágrannalöndum okkar/á Norðurlöndunum.

Samvinna sérfræðihópa

Í þriðja lagi verði þetta unnið þannig að skipaðir verða hópar sérfræðinga, sem hafi tiltekinn tíma til verkefnisins, t.d. þrjá til fimm mánuði. Hóparnir samræmi síðan tillögur sínar. Þannig verði unnið að heildstæðum efnahagstillögum sem dugi til að vinna Ísland út úr þeim vanda sem þjóðin stendur frammi

fyrir. Sem dæmi verði einn hópur skipaður til að vinna með erlendar skuldir þjóðarbúsins. Hann vinni að tillögu sbr. hér að framan. Annar hópur komi með tillögur um atvinnu- og uppyggingu m.a. í hvaða framkvæmdir verði ráðist og hvernig við vinnum okkur úr út atvinnuleysisinu og sköpum hagvöxt til framtíðar. Hópur sérfræðinga taki á skuldavanda heimila og fyrirtækja, annar hópur markar skattastefnu ríkisins og útgjöld, annar markar peningastefnu Seðlabanka Íslands o.s.frv. Hóparnir vinna allir náð saman því markmiðið yrði að tillögurnar í heild sinni harmoner saman.

Hugsu má sér að þessi vinna fari fram skv. þessu skipuriti.

Þjóðaratkvæðagreiðsla og sátt um lausnirnar

Þannig verði gerð heildstæð tillaga um það hvernig við ætlum að vinna okkur út úr vandanum. Að máti greinarhöfundar kæmi fyllega til greina, til að koma í veg fyrir pólitískan ágreining, að síðan færi fram þjóðaratkvæðagreiðsla um tillögurnar, en þær þyrftu að berast upp í einu lagi því tillögurnar eiga að vera þannig úr garði gerðar að hver þeirra virki sem hlekkur í lengri keðju. Þannig að ef einn hlekkur dettur út hefur það áhrif á aðra. Með þessu verði reynt að ná þjóðarsátt um þær aðgerðir sem ráðist verður í. Allir vita hvert stefnt verður. Verði niðurstaðan t.d. að farið verði í tiltekin varanleg atvinnuskapandi verkefni taki skattastefna ríkisins mið af því og erlendar skuldir verði stilltar þannig af að auðvelt verði að fjármagna þær framkvæmdir. Formenn í hverjum sérfræðingahópi skipi sérstakan samráðshóp.

Með þessu verði óvissunni eitt. Skattstefna ríkisins mörkuð til lengri tíma, tekið heildstætt á skuldavanda þjóðarinnar, unnið markvist á atvinnuleysisinu, hagvöxtur aukist og land taki að risa að nýju.

Haraldur L. Haraldsson,
hagfræðingur

Birting þessi kostuð af Hagsmunasamtökum heimilanna og skattökum lánþega.

